

УДК 378:316.46

В. В. КАРМАНЕНКО

здобувач, асистент

Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університету економіки і торгівлі»

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ

У статті порушено проблему визначення ролі викладача закладу вищої освіти у процесі формування лідерських якостей студентів. Здійснено спробу довести, що саме особистісно-орієнтована взаємодія викладача із кожним студентом забезпечує розвиток ініціативності, активності і вмотивованості, становлення бажання і прагнення бути лідером. Важливими умовами формування лідерських якостей у студентів названо виконання і дотримання викладачем закладу вищої освіти завдань, функцій, принципів і технологій особистісно-орієнтованої взаємодії.

Ключові слова: лідерські якості студентів, керівництво, викладач закладу вищої освіти, взаємодія, особистісно-орієнтований підхід.

Для ефективного управління в сучасних реаліях необхідні непересічні особистості з високим рівнем розвитку організаторських навичок, внутрішнім прагненням до соціальної, професійної активності, здатністю до тривалої емоційної, волевої, інтелектуальної й фізичної напруженої праці для досягнення поставлених цілей, здатні генерувати креативні рішення, нестандартні ідеї та вести послідовників за собою. Українське суспільство потребує людей з високорозвиненими інтелектуальними й комунікативними здібностями, організаторськими навичками, здатних управляти в умовах жорсткої ринкової конкуренції, готових досягати поставлених цілей з огляду на потреби, інтереси та можливості кожного члена своєї команди.

Виникла гостра потреба в лідерах, здатних впливати на оточування, спираючись на ідеї гуманного підходу, емпатію та діалог на рівних. Перманентна соціально-політична й економічна криза ставить перед закладами вищої освіти одне з головних завдань – формування конкурентоспроможної особистості з лідерською особистісною й професійною позицією, виховання в неї прагнення до інтелектуального й творчого саморозвитку, самовизначення та самоактуалізації.

Мета статті – визначити роль викладача закладу вищої освіти у формуванні лідерських якостей у студентів як важливих особистісних і професійних компетенцій майбутнього фахівця; охарактеризувати завдання, функції й принципи участі викладача закладу вищої освіти у формуванні лідерських якостей у студентів.

Сьогодні значний інтерес викликають питання ефективності педагогічного керівництва, підтримки й супроводу студентського лідерства. Зокрема, П. Бабочкін, О. Савельєва [5], С. Сисоєва [7], К. Демчук [3], А. Зоріна [4], І. Савицька [6] працюють над створенням різноманітних методик і

програм з формування й розвитку лідерських якостей у студентів. Водночас недостатньо дослідницької уваги приділено особистості викладача як одному з ключових суб'єктів процесу формування відповідальної, творчої, активної та ініціативної особистості студента.

Так, Т. Бендас стверджує, що викладач закладу вищої освіти є не лише наставником, а ще й виконує роль лідера в навчальному процесі. Він визначає мету та мотивує студентів на її досягнення, планує роботу, організовує й управляє навчальною діяльністю студентів, контролює, коригує спільні дії, стимулює кожного члена групи на досягнення успіху [2, с. 41].

Поведінка викладача закладу вищої освіти є прикладом для наслідування студентами. Діючі в групі офіційні й неофіційні лідери часто копіюють його поведінку, стиль спілкування, методи та засоби отримання схвалення з боку оточуючих і виконання поставленого завдання.

Викладач є лідером не лише на занятті, а й у житті студента, якого неможливо примусити бути цілеспрямованим, сумлінним і дисциплінованим. Майбутній фахівець має самостійно це усвідомлювати, визначившись і упевнившись у власному виборі. Завдання викладача – налаштувати студента на цей вибір, стимулювати його діяльність, надати допомогу в коригуванні недоліків. Так званий «ефект водоспаду» полягає в тому, що захопленість викладача спільною справою, його творчий підхід підхоплюють студенти.

На думку А. Зоріної, у процесі взаємодії викладача й студентів можуть виникнути такі проблеми:

1. Недостатня активність студентів на заняттях через їх недостатню мотивацію до діяльності. Організація занять у формі ігор, включення рефлексивного етапу до кожного заняття сприяє підвищенню активності студентів. Активність студента також залежить від наявної в нього бази знань. Логіка заняття спонукає до розумових операцій: аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння. Особливе значення має аналіз власного досвіду, співвіднесення його з теоретичними знаннями.

2. Недостатня згуртованість студентських груп. Розв'язання цієї проблеми здійснюється за допомогою співпраці на заняттях як студентів з викладачем, так і один з одним. Цьому може сприяти складання студентами «словесного портрету» один одним, визначення унікальних рис особистості кожного члена групи.

3. Різна ціннісна орієнтованість студентів. Залучення студентів до професійного пошуку, розвиток їх творчої активності, показ значущості освіти для особистого й професійного життя сприятиме подоланню цієї проблеми.

4. Невміння студентів використовувати отримані знання. Ця проблема частково вирішується за допомогою створення під час занять ситуацій, які сприяють реалізації студентами отриманих знань. Із цією метою використовують виробничу практику в профільних закладах, установах [4, с. 16].

Як зазначає С. Сисоєва, для ефективності реалізації рішень викладача доцільно будувати стиль керівництва на повазі та довірі, який розкриває перспективи співпраці, передбачає розуміння індивідуальності кожної осо-

бистості. Цей стиль можливий за умови цілковитої впевненості викладача закладу вищої освіти у власних силах, здатності зацікавити студентів навчальним предметом, а спільно виконувати навчальні завдання вимагають спільної активності та творчого підходу [7, с. 59].

Процес формування лідерських якостей студентів у системі вищої освіти має будуватися як система педагогічних ситуацій, націлених на розвиток у них здатності самостійно засвоювати новий досвід, аналізувати власну діяльність, приймати рішення, наближені до реальної професійної діяльності. У структуру педагогічної ситуації вводиться спеціально організована рефлексивна діяльність, у результаті якої відбувається зміна провідних цінностей і стратегій професійної поведінки студентів. Організація подібних ситуацій вимагає від педагога володіти теоретичними знаннями і практичними зразками ефективної професійної поведінки, рефлексією, особистісно-професійною готовністю до активної взаємодії, освоювати ролі експерта, «тренера», консультанта.

У процесі освітньої діяльності викладач закладу вищої освіти виконує ряд функцій, а саме:

- гносеологічну, яка забезпечує отримання й накопичення нових знань як з окремої дисципліни, так і знань про закони та механізми функціонування педагогічної системи. Ця функція вимагає високого рівня гностичних здібностей викладача: швидкості й творчого оволодіння науковими методами пізнання, здатності до оволодіння спеціальними знаннями з окремого предмету, знаннями з педагогіки, психології, методики викладання тощо;

- проектувальну, пов'язану з формулюванням цілей, програми, планів, методичних систем і технологій викладання курсу. Конструктивна діяльність допомагає послідовно й раціонально будувати заняття, спонукає мислити творчо, створюючи специфічні різновиди проектів, якими є розроблені методи, прийоми та технології навчання;

- конструювання, яка включає дії з відбору та композиційної побудови змісту курсу, форм і методів проведення занять. Особливістю діяльності викладача є те, що його конструювання має разовий характер і здійснюється в аудиторії. Маючи перед собою план заняття, конспект лекції, текст кейса, викладач щоразу по-новому формує заняття, враховуючи особливості аудиторії, стан своєї підготовки тощо;

- організаційну, за допомогою якої реалізуються заплановані дії з організації навчально-виховного процесу. Організаторські здібності виявляються в умінні організувати себе, свій час, індивідуальну, групову, колективну діяльність студентів, об'єднавши їх навколо аналізованої проблеми;

- комунікативну, яка включає в себе дії, пов'язані зі встановленням педагогічно доцільних відносин між суб'єктами педагогічного процесу. Комунікація відіграє винятково важливу роль у діяльності викладача. Вона є не тільки засобом наукової та педагогічної взаємодії, а й умовою вдосконалення професіоналізму, джерелом розвитку особистості викладача, а також засобом

виховання студентів. Ефективна комунікація включає здатності всебічно й об'єктивно сприймати людину-партнера по спілкуванню, викликати в неї довіру, співпереживання в спільній діяльності, бути відкритим у спілкуванні, ділитися інформацією, передбачати та конструктивно розв'язувати конфлікти, справедливо й тактовно критикувати, сприймати та враховувати конструктивну критику, перебудовуючи свою поведінку й діяльність;

– виховну, спрямовану на формування особистості студента, його загальну й професійну соціалізацію. У здійсненні цієї функції вкрай важлива чутливість викладача до особливостей стану, настрою, мотивації студентів. Викладач повинен володіти своєрідною емпатією, тобто здатністю до швидкого, легкого й глибокого проникнення в психологію студента, емоційної ідентифікації з ним та інтеграції в активну цілеспрямовану спільну діяльність [6].

У процесі співробітництва та партнерства зі студентами викладачі залучають їх до організаторської діяльності, виховують, формують лідерські якості. Створюючи сприятливі умови для самовдосконалення, викладачі стимулюють дослідницьку активність, прагнення до самостійного творчого пошуку, до особистісного зростання, до розкриття й розвитку лідерського потенціалу студентів. Викладач, орієнтований на особистість кожного студента, враховує їх інтереси, можливості та організаторський досвід, формує в них такі якості лідера, як упевненість у своїх силах, самостійність, уміння довести свою думку, переконати, а також здатність нести відповідальність за свої рішення та вчинки. Щоразу в спілкуванні зі студентом (студентами) викладач прагне встановити діалог рівних партнерів, оскільки саме діалог є важливим способом взаємодії суб'єктів спілкування, середовища, в якому краще розкриваються індивідуальні можливості та який дозволяє викладачеві покластися на них з урахуванням виявлених інтересів, здібностей, рівня організаторського досвіду студентів.

Реалізацію позитивного впливу викладача на студентів необхідно вбачати в здатності педагога бути максимально гнучким, створенні позитивної установки на самовдосконалення студентів, прагненні до емпатії, умінні надати особистісну оцінку взаємодії зі студентами, володінні стилем неформального спілкування з учнями та емоційній рівноваженості.

Відповідно до вказаних положень особистісно орієнтована взаємодія викладача з групою загалом та індивідуально з кожним студентом спрямована на виконання таких завдань:

- становлення незалежної у своїх судженнях особистості, самостійної у своїх рішеннях і вчинках;
- прийняття особистості як вищої цінності суспільства;
- здійснення індивідуального підходу до кожного учня;
- урахування різнорівневого характеру потреб кожної особистості;
- урахування здібностей особистості;
- зведення до мінімуму використання методів покарання, тому що вони гальмують поступальний розвиток особистості [3, с. 9].

Особистісно орієнтований підхід до організації взаємодії «студент – викладач», «студентська група – викладач» включає комплекс педагогічних технологій, які сприяють досягненню поставленої мети – формування лідерських якостей у студентів вищих закладів освіти:

- організація спеціального навчання з включенням студентів у спільну з викладачами творчу діяльність;
- встановлення особистісно орієнтованої взаємодії в діаді «студент – викладач», «студентська група – викладач», заснованої на повазі до особистості кожного члена групи та прийнятті його інтересів, поглядів і цінностей;
- реалізація професорсько-викладацьким складом педагогічної підтримки лідерських проявів студентів.

З позиції студента особистісно орієнтована взаємодія розглядається як планування й управління цілеспрямованою організаторською діяльністю в загальному контексті його життєдіяльності – формування інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу участі в організаторській діяльності, спрямованої на розвиток його творчого потенціалу та формування необхідних майбутньому лідеру організаторських умінь і навичок. Взаємодія в системах «студент – викладач», «група організаторів – викладач» стимулює самостійний вибір студентами шляхів і методів виконання поставленого завдання. Такий підхід передбачає переорієнтацію процесу взаємодії викладача та студента на співпрацю, діалог між рівними партнерами, в процесі якого студент має право на самостійну постановку й розв'язання завдань [5, с. 82].

Взаємодія, побудована на визнання цінності та самобутності особистості, повазі й розумінні, налаштовує до діалогічного спілкування викладача та студентів у процесі підготовки й проведення навчальних і позанавчальних заходів. В особистісно орієнтованій взаємодії, беручи участь у спільному творчому пошуку, вирішуючи поставлені організаційні завдання, викладач і студенти, як правило, досягають повного взаєморозуміння та навчальної й виховної синхронізації. Завдяки орієнтованій на особистість взаємодії, встановлюється емоційно-позитивна атмосфера, яка є потужним поштовхом для подальшого розвитку ініціативи, активності студентів в організаторській діяльності. Позитивний мікроклімат і ситуація успіху, створені особистісно орієнтованою взаємодією між усіма членами групи організаторів, включаючи викладача, – це стимул для участі у творчій роботі як авторів та організаторів різних студентських заходів і проектів.

Зокрема, П. Бабочкін виділяє такі принципи особистісно орієнтованого підходу у взаємодії викладача закладу вищої освіти і студентів:

- відповідно до принципу самоактуалізації, в кожній людині існує прагнення виявляти й розвивати інтелектуальні, комунікативні, творчі та фізичні здібностей. Важливо пробудити й підтримати прагнення кожного студента до прояву та розвитку своїх природних і соціально надбаних можливостей;

– реалізація принципу індивідуальності передбачає створення умов для формування індивідуальності особистості кожного студента й викладача. При цьому варто враховувати наявні індивідуальні особливості та всебічно сприяти їх подальшому розвитку. Кожен член студентського колективу повинен бути (стати) самим собою, знайти свій образ;

– принцип суб'єктивності. Індивідуальність властива лише тій людині, яка реально володіє суб'єктивними властивостями та вміло використовує їх у побудові діяльності, взаємодії й спілкування. Завдання викладача полягає в допомозі студенту стати справжнім суб'єктом життєдіяльності в студентській групі, у закладі вищої освіти, сприяти формуванню й збагаченню його суб'єктивного досвіду. Для цього в освітньому процесі закладу вищої освіти домінує міжсуб'єктний характер взаємодії;

– принцип свободи вибору забезпечує розвиток індивідуальності й суб'єктності, самоактуалізації здібностей особистості. Доцільно, щоб студенти взаємодіяли, навчалися та виховувалися в умовах постійного вибору, володіли суб'єктивними повноваженнями у виборі мети, змісту, форм і способів організації навчально-виховного процесу й життєдіяльності в групі та закладі вищої освіти;

– принцип творчості й успіху. Індивідуальна та колективна творча діяльність дозволяє визначати й розвивати індивідуальні особливості студентів і унікальність навчальної групи. Завдяки творчості кожен студент має можливість виявити свої здібності, дізнатися про «сильні» сторони власної особистості. Досягнення успіху в певному виді діяльності сприяє формуванню позитивної «Я-концепції» особистості студента, стимулює здійснення подальшої роботи із самовдосконалення власного «Я»;

– принцип довіри й підтримки передбачає рішучу відмову від ідеології й практики соціоцентричного за спрямуванням і авторитарним за характером навчально-виховного процесу. Важливо збагатити арсенал педагогічної діяльності гуманістичними особистісно орієнтованими технологіями взаємодії викладачів зі студентами. Віра в своїх студентів, довіра, підтримка їх прагнень до самореалізації й самоствердження повинні прийти на зміну надмірним вимогливості та контролю. Не зовнішній вплив, а внутрішня мотивація детермінує успіх становлення особистості [1, с. 17].

Налагодження особистісно орієнтованої взаємодії викладача та студентів залежить від стратегії викладача. Йому необхідно дбати не про зовнішню стимуляцію активності студента, а про формування внутрішньої особистісної мотивації, про озброєння людини засобами задоволення сформованих потреб. Саме такий стан породжує ситуацію успіху, стимулює ініціативність студентів, спонукає їх до творчої, організаторської діяльності. Така взаємодія відрізняється наявністю довіри, співпрацею, актуалізацією мотивів, взаєморозумінням, взаємопереживанням і взаємопідтримкою.

Засадами формування особистісно орієнтованої взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу вважаємо «реальність особистості викладача», який повинен поводити себе відповідно до пережитих почуттів і

станів, виявляти свої людські якості у взаємодії зі студентами. Важливим є сприйняття викладачем студента таким, яким він є, з розумінням і повагою до почуттів останнього. Варто наголосити на необхідності безумовного позитивного ставлення викладача та перманентна можливість вступити в діалог з викладачем, обрати альтернативне рішення проблеми.

Особистісно орієнтована взаємодія, на думку О. Уманського, безпосередньо пов'язана з особистістю викладача закладу вищої освіти й залежить від його суб'єктних властивостей і якостей. Вона робить її авторською, оскільки викладач, орієнтований на особистість, враховує індивідуальність життєвої й освітньої ситуації кожного студента. Такий викладач самостійно розробляє загальну стратегію, тактику розв'язання проблеми педагогічної взаємодії в системах «студент – викладач», «студентська група – викладач» [8, с 62].

Висновки. Дотримання цих вимог сприяє розвитку адекватної самооцінки студентів, створенню атмосфери доброзичливості й поваги, без якої неможливо здійснення спільної діяльності, здійснення процесу формування та розвитку лідерських якостей студентів на добровільній основі. Крім того, усі групові й індивідуальні зустрічі передбачають особливий рівень довіри між викладачем і студентами як партнерами в спілкуванні, його динамічний характер. Це виражається в демонстрації відкритості, взаєморозуміння та поваги.

Викладач закладу вищої освіти виконує роль партнера, помічника й радника в процесі формування лідерських якостей студентів на базі особистісно орієнтованого підходу. Важливо навчати студентів орієнтуватися на особистість кожної людини, приймати її інтереси та вподобання. Завдання з формування й розвитку лідерських якостей студента стимулюють його ініціативність, активність і вмотивованість, підтримують бажання та прагнення бути лідером. Технологічний арсенал особистісно орієнтованого підходу становлять методи й прийоми, що відповідають вимогам діалогічності, діяльнісно-творчого характеру, спрямованості на підтримку індивідуального розвитку особистості, надання студенту необхідного простору, свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту й способів поведінки.

Список використаної літератури

1. Бабочкин П. И. Проблемы становления специалистов в высшей школе. Москва : Знание, 1997. 180 с.
2. Бендас Т. В. Психология лидерства. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 448 с.
3. Демчук К. Формування лідерських та професійних якостей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 6. С. 9–10.
4. Зорина А. В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Н. Новгород, 2009. 25 с.
5. Савельева О. О. Оцінка лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2010. № 4. С. 81–84.

6. Савицька І. М. До питання формування лідерських якостей майбутніх учителів. URL: http://visnyk.chnpu.edu_dl=3035.
7. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : монографія. Хмельницький : ХГПА, 2008. 324 с.
8. Уманский А. Л. Психолого-педагогические проблемы подготовки организаторов и лидеров детских и юношеских объединений. Кострома : КГТТУ им. Н. А. Некрасова, 1994. 218 с.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2018

Карманенко В. В. Роль преподавателя УВО в формировании лидерских качеств у студентов

В статье затронута проблема определения роли преподавателя учреждения высшего образования в процессе формирования лидерских качеств студентов. Предпринята попытка доказать, что именно личностно ориентированное взаимодействие преподавателя с каждым студентом обеспечивает развитие инициативности, активности и мотивации, становление желания и стремления быть лидером. Важными условиями формирования лидерских качеств у студентов названы выполнение и соблюдение преподавателем учреждения высшего образования задач, функций, принципов и технологий личностно ориентированного взаимодействия.

Ключевые слова: лидерские качества студентов, руководство, преподаватель учреждения высшего образования, взаимодействие, личностно ориентированный подход.

Karmanenko V. Role of Teacher Higher Education in Formation of Leadership Quality for Students

The article analyzes the role of the teacher in forming the leadership qualities of students as one of the key components of personal and professional efficiency. Hence, one of the tasks of higher education is the formation of a competitive personality, ready to assume the role of leader, education in her aspiration for intellectual and creative self-development, self-determination and self-actualization. The teacher of higher education establishes the purpose and motivates the students to achieve it, plans work, organizes and manages the student's educational activities, controls and corrects the joint actions, stimulates each member of the group to succeed.

Comprehensive consideration of the process of forming the leadership qualities of students in the system of higher education should be built as a system of pedagogical situations, aimed at developing the ability of future specialists to independently master new experience, the ability to self-analysis, make decisions that are close to real professional activity. In the structure of the pedagogical situation a specially organized reflexive activity is introduced, as a result of which there is a change in the values and strategies of professional behavior of students. The organization of such situations requires the teacher to have theoretical knowledge and practical examples of effective professional behavior, reflection, personal and professional readiness for active interaction, master the role of an expert, «trainer», consultant.

Personality-oriented approach to the organization of interaction «student-teacher», «student group-teacher» includes a set of pedagogical technologies that contribute to achieving the goal – the formation of leadership qualities among students of higher education institutions: the organization of special training involving students in joint with the teachers creative activity; establishment of person-oriented interaction in the dyad «student-teacher», «student group-teacher», based on respect for the personality of each member of the group and the adoption of his interests, views and values; the implementation of teaching staff teaching support student leadership.

From the student's point of view, person-oriented interaction is considered as planning and management of purposeful organizational activity in the general context of his life – the formation of interests, life plans, values orientations, understanding of the meaning of

participation in organizational activities, aimed at developing his creative potential and forming the necessary future leader of organizational skills and skills. The mentioned approach involves a reorientation of the process of cooperation between the teacher and the student on cooperation, the dialogue between equal partners, in which the student has the right to independently formulate and solve problems.

Principles of a person-oriented approach in the interaction of the teacher of higher education institution and students are the principles of self-actualization, individuality, subjectivity, freedom of choice, creativity and success, trust and support.

It has been determined that observance of these requirements contributes to the development of an adequate self-esteem of students, the creation of an atmosphere of benevolence and respect, without which it is impossible to carry out joint activities, the process of formation and development of leadership skills of students on a voluntary basis. In addition, all group and individual meetings assume a special level of trust between the teacher and the students as communication partners, its dynamic nature. This is reflected in the demonstration of friendliness, openness, mutual understanding and respect.

It is proved that teachers of institutions of higher education act as a partner, assistant and advisor in the process of forming the leadership skills of students on the basis of personality-oriented approach. It is important to teach students to orientate on the personality of each person, to take her interests and preferences.

Key words: *leadership qualities of students, leadership, teacher of higher education institution, interaction, personality-oriented approach.*